

CRKVA I NACIONALNO PITANJE RELIGIOZNE I NACIONALNE VRIJEDNOSTI

BONO ZVONIMIR ŠAGI, VARAŽDIN

Temu ćemo više fenomenološki razraditi u dva temeljna oblika. Najprije malo dulji opći pogled na sadašnje stanje problema: afirmacije naroda, nacionalnih identiteta, njihova subjektiviteta u međunarodnoj zajednici naroda, u odnosu na one narode koji to još nisu ostvarili. Zatim ćemo iznijeti stav i stvarno zauzimanje Crkve za pravedno rješavanje nacionalnog pitanja svih naroda na općečovječanskoj razini i posebno u sadašnjem procesu raspada višenacionalnih tvorevina na Istoku Europe pod vlašću utopijske ideje *socijalističkog internacionalizma* i, na kraju, postoralni zaključak.

1. Pogled na sadašnje stanje problema

a) *Ponovno otvoren općesvjetski problem*

Nacionalno pitanje prevelik je i višestruko složen svjetski problem ovog povijesnog trenutka da bismo ga mogli u ovom kratkom izlaganju u cijelosti prikazati. Teško mu je dati i preciznu sadašnju definiciju. Pustit ćemo zato po strani i još uvijek, inače, jaku aktualnu raspravu o samim temeljnim pojmovima: *nacija, nacionalizam, etnička zajednica*... O tome ima dosta literature¹. Neka ta pitanja u

¹ Evo nešto od literature (navodi se i stranica gdje se o tome govori) DIZIONARIO DI SOCIOLOGIA, Ed. PAOLINE, 1976., str. 809).

J. MARITAIN, *Čovjek i država*, GLOBUS i dr., Zagreb, 1992. str. 20-21.

Nikola DUGANDŽIJA, *Religija i nacija*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983. str. 22-27. U vezi s tim vidi razne autore u *Religija i nacija - idejno-teorijska rasprava o odnosu religije i nacije*, Edicija Centra za idejno-teprijski rad, Zagreb, 1984.

Zvonko LEROTIĆ, *Načela federalizma višenacionalne države*, GLOBUS, Zagreb, 1985. str. 51.

IVAN URBANČIĆ, *Kaj je pravzaprav narod?* u zborniku *Na pragu tretjega tisočletja* - ur. JOŽE STRGAR, *Znanstvena knižnica*, Celje, 1987. str. 50-57.

Davorka MATIĆ, *Nacija i 'nova demokracija'* - ERASMUS, 7/1994. str. 43s.

ovom našem izlaganju ostanu na općem planu teorijski otvorena, radije ćemo ih opisivati kao aktualne fenomene, oslanjajući se na novonastale situacije na ovim, nama bližim geografskim prostorima. Nacionalno pitanje uzimamo kao težnju naroda koji posjeduju kontinuiranu povijesnu samosvijest da se suvereno izraze u obitelji naroda na razini geopolitičkih cjelina i svega čovječanstva. Iako su rasprave u zapadnom svijetu isticale da je vrijeme nacionalizma prošlo, taj se problem sada ponovno otvara, čak s krvavim, ratnim zapletajima. To je zato što se svijet, u traganju za novim svjetskim poretком, nakon sloma bipolarnog sustava, našao nepripravan da brzo stvori novi sustav sigurnosne ravnoteže.

Nakon velike promjene i euforije izazvane relativno iznenadnim slomom ne samo realsocijalističkih društvenih sustava na Istoku Europe i jednog velikog svjetskog utopijskog projekta nego i globalnog svjetskog sustava sigurnosti, nacionalna pitanja se lančano otvaraju u exkomunističkoj Europi. Ona su bila, čini se, i glavni razlog brzog raspada. Ostali dio svijeta nije bio – sada možemo to već sa sigurnošću tvrditi – spreman prepoznati svu složenost i zamršenost naglog izlaska iz ideološki zatvorenog duhovno-političko-kulturnog prostora na slobodu. Sloboda o kojoj je pričao tzv. slobodni svijet nije se pokazala identičnom s aspiracijama mnogih naroda tzv. istočnog bloka. Ti su narodi pragmatičnim odlukama pobjednika u Prvom i Drugom svjetskom ratu ostali prikraćeni za »samoopredjeljenja«, da na slobodan način izraze svoj puni identitet, pa se zato u najvećoj mogućoj mjeri vraćaju na ta polazišta². Zapadni dio Europe koji se sada bavi svojim ujedinjenjem, međutim, još uvijek nije odmaknuo puno dalje od posve ekonomske logike. Razmišljanja o ujedinjenoj Europi najvećim se dijelom temelje na tržišno-gospodarskom interesu. Tom istom logikom su, uglavnom, bogate kapitalističke države rušile i u velikoj mjeri, uistinu, pridonijele slomu realsocijalističkog sustava. No sve zlo nije bilo jedino u socijalističkom sustavu. Sam ekonomski, pragmatičan rezon zato nije nipošto bio dostatan da bi se moglo shvatiti što treba

---

WOLF IN DER MUR, *Nationalismus*, Wien, 1991. slov. izd. *Nacionalizem*, Mohorjeva založba, Celovec, str. 13s.

I. FUČEK, *Znakovi vremena u današnjoj Europi* u OBNOVLJENI ŽIVOT 48 (1993), 3/4 str. 265: »U personalističkom aspektu 'nacija' je analogna osobi ili obitelji«. Tom se shvaćanju nacije usprotivio prof. Ivan PADJEN: »Iako tekst osuđuje nacionalizam, njegova poruka da svaka takva nacija ima pravo stvoriti samostalnu državu - jest nacionalistička. Štoviše, tezu da je nacija analogna osobi ili obitelji poluinformiran čitatelj može shvatiti i kao pogansku (tj. kao inačicu karakteristično modernog nadomještanja Boga državom)...« (*Zamke državnog oltara - u PEČAT*, br. 11/6. prosinca 1994. str. 29.

Dr. J. SABOL, *Katolička crkva, nacija, ljudska i građanska prava - GLAS KONCILIA*, 9. siječnja 1994. str. 5.

Marko KOVAČEVIĆ, *Etnija i konfesija* u KANA XXVI. (1995.) 1 str. 10.

² Vidi povijesno-političku analizu: FRANJO TUĐMAN, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1990.

učiniti kako bi se proces oslobađanja postupno odvijao, aktivirajući prigušene stvaralačke moći u osobama te kako bi se i neminovni raspad prisilno složenih višenacionalnih državnih tvorevina u obliku mira i sigurnosti kontrolirao. Reći ću malo metaforički: trebalo je uzeti u obzir i logiku srca. Loš i protunaravan gospodarski sustav nije bio jedini razlog, i nipošto najvažniji, nezadovoljstva pod komunizmom. Hegemonizam i ideološko nijekanje nacionalnih identiteta, svođenjem na ideološki internacionalizam bio je čak važniji. Religiozni elementi su se tu najviše pomiješali s nacionalnim.

Iako je tzv. slobodan svijet s pravom kritizirao, prigovarao i prosvjedovao protiv realsocijalističkih sustava da nijeću i zapostavljaju vrijednost osoba na račun kolektiva, da krše ljudska prava ideološkim nametanjem, totalitarnim režimom vlasti, nije se shvatila njegova vlastita pogreška u shvaćanju čovjeka. On je komunizam rušio ponajviše gospodarski, dovođenjem do kolapsa njegov gospodarski sustav. Nije se uvidjelo da se ono zbog čega se ruši komunizam neće izliječiti prijelazom na kapitalistički način privređivanja, jer nije gospodarstvo bilo glavni razlog nezadovoljstva potlačenih naroda. Zanimario je misliti na samog čovjeka i njegova integralna prava. Potvrdilo se da je jedan i drugi sustav građen na nepotpunom shvaćanju čovjeka. Ima pravo jedan od teologa oslobođenja kad lapidarno kaže: »Lažna istina kapitalizma jest: *čovjek ne vrijedi ništa*. Lažna istina komunizma, kako se povijesno bio ostvario, jest: *čovjek je uvijek neprijatelj*.«³ U realnom socijalizmu se doduše nije nijekala vrijednost čovjeka, ali se nije imalo povjerenja u njega kao osobu i njegovu slobodu. U kapitalizmu se drži više do stroja nego do čovjeka. Stroj je teško zamijeniti (treba ga skupo platiti), a radnika je moguće zamijeniti s velikom lakoćom. Čovjekova sloboda vrijedi samo toliko koliko je u funkciji gospodarskog rasta. Stvarna sloboda punog izraza vlastitog identiteta ljudske osobe i ljudske skupine ostaje i dalje problem. Probuđen osjećaj za nacionalne identitete ubraja se u taj sklop traganja za punim ljudskim dostojanstvom.

b) Nacionalne tendencije u novom svjetlu

Probudeni duh nacija koje nisu dosad imale javno priznati subjektivitet, a imaju povijesnu samosvijest, traži svoje pravo na opstanak. Zbog nesposobnosti da se to prizna kao zakonit zahtjev, stvaraju se opasni uvjeti da se nacionalizam počne razvijati i provoditi po ponovno oživljenim konceptima prije Drugog svjetskog rata, ili čak iz prošlog stoljeća, što znači da nacionalizam postaje iracionalan, ekskluzivan, rasističan i nedemokratičan. Zajedno s ljudskim pravima mora se zato ponovno govoriti i o nacionalnim pravima. Europa se mora pregru-

³ Ignacio ELLACURIA - Jon SOBRINO, *Mysterium liberationis*, Borla/Cittadella, 1992. p. 611.

pirati. Mora postati mjesto zajedništva ravnopravnih nacija u kojoj će i mali moći sjesti za stol s velikima. Nacionalizam kao političko nastojanje na afirmaciji vrednota vlastite nacije i njezina subjektiviteta u obitelji naroda treba u tom kontekstu na nov način demokratski formulirati, da se ne postavlja ekskluzivno, u znaku protiv, već otvoreno i za vrednote drugih. A to traži, ponajprije, promjenu razmišljanja velikih naroda.

c) *Uz ideju kozmopolitizma i univerzalizma*

S tim u svezi valja spomenuti i slom modernog kozmopolitizma. Pokazalo se da, unatoč brzim i relativno lakim putovanjima, unatoč fenomenu globalnog informacijskog prostora, unatoč naglom prožimanju kultura, prijelazu u multikulturu, unatoč labavljenju i velikih religijskih sustava, ne dolazi do kozmopolitskog čovjeka, nego se, dapače, još jače osjeća nostalgija za korijenima. »Upušten u te procese, čovjek doista danas više nigdje nije tuđ, ali se ni ne osjeća nigdje doma, tako da je, nekako, u cijelosti egzistencijalno izgubljen... iskusio je neku ljudsku izgubljenost i prazninu«⁴. Čovjek želi pripadati nekim »svojim« bližnjima. Stoga velika suvremena potraga za identitetom. Tako narod, nacija zadobiva ponovno i emocionalnu vrijednost.

Kozmopolitizam se pak ne bi smio pomiješati s *kršćanskim univerzalizmom*, što se katkad kolokvijalno, pa i u političkim istupima čini, kao da dolazi do »zanimljive simbioze u idejnome i akcijskome smislu između dviju glavnih idejnih tendencija u suvremenom svijetu - liberalno-građanske i univerzalističko-kršćanske«⁵.

Možemo se složiti s mišljenjem N. Berdjajeva da »u historiji vidimo dvije tendencije – tendenciju individualizacije i tendenciju univerzalizacije. Obje su tendencije neizbježne u kozmičkom životu i paralelne... gotovo nikad nije uspijevalo njihovo harmonično slaganje...«⁶. U kršćanstvu pak je stalno nazočna i misao o *općem zajedništvu*, jedinstvu svega roda ljudskoga. To jedinstvo ima svoj model u Božjem Trojstvu, to znači da je pluralno. Autentičan evanđeoski univerzalizam nije uvijek identičan s mišljenjima i praksom povijesnog kršćanstva. No, on postaje opasan samo kad se spoji s idejom nacionalizma. Kršćanstvo premašuje sve narode i njihove kulture pa se zato ne može poistovjetiti ni s jednim narodnim bićem, iako želi biti nazočno u svim kulturama⁷. »Svoje univerzalno poslanje«

⁴ IVAN URBANČIČ, *Kaj je pravzaprav narod?* u zborniku *Na pragu tretjega tisočletja* – ur. JOŽE STRGAR, Znanstvena knjižnica, Celje, 1987., str. 44s.

⁵ *Prosidbe dr. Franje TUĐMANA o ulozi Katoličke crkve* izrečene u izlaganju na zajedničkoj sjednici Predsjedništva i zastupničkog kluba HDZ 28. siječnja 1994. vidi: GLAS KONCILA, 13. II. 1994.

⁶ N. A. BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1935., str. 49.

⁷ Usp. V. GRMIČ, *V duhu dijaloga*, DZS – Ljubljana 1986., str. 218s.

kako piše T. Šagi-Bunić, »prvotno kršćanstvo nije shvatilo kao okupljanje i privođenje Kristu svih naroda ili nacija kao takvih, nego kao okupljanje i skupljanje svih ljudi, odnosno ljudi koji povjeruju iz svakoga naroda, i plemena, i puka i jezika (usp. Otkr 7,9) u novi Božji narod...«⁸

Ideja se univerzalizma inače začinje već kod Grka kao »kulturna svijest s univerzalističkim poslanjem«. Isto je takav univerzalan vidik judaizma. Kasnije Rimski imperij... Rimski car postaje »otac svega čovječanstva«... Politička misao srednjovjekovnog kršćanstva sadrži misao da je cijelo čovječanstvo samo jedna zajednica. Poslije taj univerzalizam prati gotovo sve nacionalne ideje. I Luther je mislio da agrarni njemački poredak ima univerzalističku vrijednost za sav svijet, jer je »etički najzdraviji, bolje nego francuski ili talijanski... francuski, engleski, ruski... Nacionalizam tako pokazuje stalnu konstantu univerzalističkog poslanja koje nalazi uvijek nove političke ideje«⁹.

d) Pronalaženje rješenja

Rješenje nije u nabujalim nacionalizmima¹⁰, iako se baš tim pravcem zahuktava proces oslobođenja potlačenih naroda. Nacionalizam i kao riječ danas izaziva nelagodu. Nosi sa sobom preveliku povijesnu hipoteku. Izgleda da ga nije moguće osloboditi od iracionalnosti i strasti na koje je već tridesetih godina upozoravao Berdjajev kad je napisao: »Nacionalne strasti razdiru svijet i groze propašću evropskoj kulturi... Dok su u prošlosti potvrđivanje i razvitak nacionalnih individualnosti humanizacija, to je suvremeni nacionalizam dehumanizacija i bestijalizacija suvremenih društava«¹¹. Religiozni su osjećaji vazda u takvim nacionalizmima zlorabljeni.

Ključ je u pronalaženju prihvatljiva *modela države, suverenosti naroda i odnosa prema manjinama*; odmak od modela nacionalne države, ali ne na štetu razvitka pojedinih naroda, njihova punog identiteta¹². Čini se da nacionalno defini-

⁸ T. ŠAGI-BUNIĆ, *Kršćanstvo sabire ljude, a ne nacije* – vidi: naved. zbornu djelo RELIGIJA I NACIJA, str. 57.

⁹ MILAN ŠTANTE, *Slovenska zavest med univerzalizmi in specifičnostjo* u 2000 št. 35/36-1987., str. 56-70.

¹⁰ Ima različitih shvaćanja nacionalizma, obično se danas žele klasificirati u »legitimne«, prihvatljive i »agresivne«, neprihvatljive (usp. npr. Jacques le GOFF – jedno od prvih imena francuske i svjetske historiografije u razgovoru s Mirkom GALIĆEM u N. DALMACIJI, 15. prosinca 1993., str. 33). Slično razlikovanje nalazimo i u crkvenim dokumentima, npr: »odgovorni nacionalizam« (usp. III. sinoda biskupa *Pravda u svijetu*, KS-Dok. 35, Zagreb, 1972., str. 40).

¹¹ Nav. dj. str. 48.

¹² »Napušamo eru u kojoj je nacionalna država središte, iako će očigledno ostati vodeći entitet na svjetskoj sceni. No ljudi sve više teže poistovjećivanju sa širim društvenim zajednicama... (Samuel HUNTINGTON u *TIME internatinal* – NOVI LIST, 3. srpnja 1993., str. 10-11).

rana država više nije moguća bez trajnog konflikta. I dosadašnji europski model *države-nacije* treba preispitati, jer ne zadovoljava migracijska i multikulturalna prožimanja. Je li građanski model države sposoban riješiti problem punog osjećaja nacionalnog identiteta s obzirom na sve njegove sastavnice? U dosadašnjoj europskoj situaciji to se još ne potvrđuje tako da ne bi bio i taj model osporavan jer da zanemaruje osjećajnu afirmaciju nacionalnih identiteta.

Potrebno je obnoviti nacionalnu svijest s pomoću ispravne etičke racionalizacije, tako da bi bio moguć i *pluralni identitet*, tj. istodobno i parcijalno i puno pripadanje jednoj naciji, koja je, kako kaže u jednom intervjuu Alain Finkielkraut: »istodobno i jedan polis, grad-država, i jedna povijest. Polis podrazumijeva jednakost građana, a povijest predstavlja – jednakost zajedničke sudbine«¹³. Dosadašnji europski racionalizam (prosvjetiteljske provenijencije) i nacionalizam toga doba nije više dostatan, pogotovo ako je u njemu tijekom vremena prevladao praktičan utilitarizam. Taj nacionalizam, kako pokazuje povijesno iskustvo, postaje gotovo uvijek ekskluzivan, a u gospodarski ili brojčano jačim nacijama hegemonističan i imperijalističan.

Za postkomunističko vrijeme traži se nova paradigma koja bi puno ozbiljnije nego dosad i doista ravnopravno vrednovala posebnosti naroda: kulturne, vjerske, rasne, nacionalne... što bi omogućavalo stalnu fluktuaciju svih tih posebnih čimbenika te bi se tako uspostavljala dinamična ravnoteža, sigurnost i suradnja. Tako bi se omogućilo i stalno samospoznavanje i samoizgrađivanje identiteta svakog pojedinog naroda u raznim okolnostima vremena. Svaki narod mora neprestano sam sebe izgrađivati. U tom smislu se jedino može shvatiti multikulturalna i planetarna civilizacija. Za to, međutim, u ovom trenutku ne vidimo dovoljno političke volje u najmoćnijim čimbenicima svjetske političke pozornice. Promjena se dogodila samo na Istoku Europe. Zapadni se svijet osjeća previše pobjednički u pravu, pa se sve razmišljanje sastoji samo u tome kako bi bez veće štete (promjene) u svoj način života apsorbirao bivši komunistički svijet. Ne vidi potrebe da se i sam promijeni.

2. Crkva u svemu tome

a) Uloga u promjenama

Jesu li u tim najnovijim promjenama vjerske konfesije vidjele i dio svoje zadaće? Svakako je trebalo očekivati da će doći do novog položaja vjerskih zajednica, osobito kršćanskih crkvi, da će se od njih očekivati i ono za što one po svo-

---

¹³ NEDJELJNA DALMACIJA, 19. kolovoza 1994., str. 16.

joj nutarnjoj organizaciji neće biti sposobne. Crkve su stekle u omraženim totalitarnim režimima velik moralni autoritet koji nije uvijek bio sasvim religiozno motiviran, nego i kao snaga *nacionalnog* otpora. Što se Katoličke crkve tiče, čini se da se njezina uloga u rušenju komunizma precjenjuje, ako se njezin utjecaj želi pripisati nekim organiziranim akcijama, npr. velikim manifestativnim skupovima. Ali, nema sumnje da su kršćanstvo i Crkva odigrali vrlo važnu ulogu u rasrinkavanju nehumanosti ideologije koja se izdavala oslobodilačkom u očima potlačenih slojeva ljudskih množtava širom svijeta, i u ubrzanju nutarnjeg urušavanja, ne toliko svojim tvrdim stavom koliko svojim koncilskim otvaranjem i pokoncilskim vođenjem dijaloga. Tako se stvarala kritična masa među mlađim marksističkim intelektualcima koji su bili spremni na reformu sustava, a ta je reforma nužno vodila k raspadu. Svojim otvaranjem modernom svijetu, promptnim ažuriranjem svojega socijalnog nauka, osobito sve izrazitijim zauzimanjem za puno dostojanstvo, prava i slobode čovjeka, Crkva je postala najveći moralni autoritet suvremenog svijeta koji još uvijek nema nikakve prave socijalne alternative za frustrirane socijalne težnje neuspjelog socijalističkog projekta.

Razumljivo je da su potlačeni narodi u Crkvi vidjeli oslonac za ostvarenje svoje slobode. To tim više što tzv. slobodni svijet nije uopće imao nikakav osmišljen put – što se jasno očitovalo u procesu dekolonizacije poslije Drugog svjetskog rata – kako da pojedini narodi dođu do afirmacije svojega identiteta i do samostalnosti. Zanimljivo je zamijetiti da su mnoge mlade afričke i azijske zemlje, pretežito kršćanske, ali i ne samo kršćanske, u procesu dekolonizacije podlijegale socijalističkim idejama, jer Zapad jednostvano nije imao, a ni sada još nema, nikakvu privlačnu oslobodilačku ideju za afirmaciju nacionalnih entiteta, osim sile jačega. Već smo spomenuli da cijela zapadna, politička, pa i socijalna misao počiva na pragmatičnoj, gospodarskoj i sigurnosnoj ravnoteži. Crkva je bila jedina koja je pružala duhovno-etičko osmišljenje borbi za slobodu, pa i kad toga neki važni ljudi u Crkvi nisu bili svjesni. Uloga Crkve, kao podržavatelja stvarne nade naroda u slobodu, nije se u svim zemljama jednako očitovala, ali u pretežito katoličkim zemljama to se jako očitovalo. Crkva je bila jedina jasno izražena »druga strana« koja nosi pravu poruku slobode. Mnogi, dakako, nisu uvijek shvaćali pun smisao te crkvene poruke slobode.

Sada se zato, nakon sloma »prve strane«, postavlja bitno pitanje hoće li Crkva uspjeti zadržati svoj stečeni autoritet. S jedne strane nabujalim nacionalizmom koji se iskazuje katkad u religioznim i parareligioznim simbolima, bit će izazvana da brani autentične kršćanske vrijednosti, pa će izgledati da nije dosta uz narod, a s druge strane, moguće je da naletom zapadnog mentaliteta počne slabiti baš u svojim autentičnim kršćanskim vrijednostima. To je još opasnije zato što je ona ostala u organizacijskom smislu u zaostatku pred crkvama zapadne Europe. Nije mogla svoje strukture, svoje ustanove dosta brzo i svrsishodno razvija-

ti. Sada je opasno – to se već jasno očituje – da se bez dostatne kritičnosti dade na oživljavanje pretkoncilskih, nasilno prekinutih, npr. udruga, djela, pa i ideja.

U posljednjim desetljećima dosta se raspravljalo o tome koliko pojedine religije imaju udjela u oblikovanju nacionalne svijesti, koliko su odlučujuće za osamostaljivanje naroda, njihove državotvornosti. Koliko su one poslužile ili mogu poslužiti pozitivnoj i negativnoj homogenizaciji, »ostraćenju« nacionalizma ili njegovoj temperanciji? Tada su se u nas te rasprave vodile pretežito s marksističkog rakursa, zapostavljajući suvremenu pozitivnu valorizaciju nacionalnih subjektiviteta, pa se uloga religija i u tom smislu negativno ocjenjivala. Teolozi koji su se upustili u raspravu dali su vrlo vrijedan prinos u rasvjetljavanju odnosa religioznog i nacionalnog identiteta¹⁴. Ispravno se već tada uočavala opasnost od nekritičnog povezivanja nacionalizma, pa i onog opravdanog, s Crkvom, pogotovo poistovjećivanja vjere i nacije, kao i opasnost od religioznog integralizma i fundamentalizma. No nije se dosta uočavalo, što se još uvijek dosta ne uočava, da nije dosta samo ne odobravati fundamentalizam, valja uklanjati potrebe koje ljude vode u ekstremizam. Nedostatak mogućnosti da se izrazi pun nacionalni i vjerski identitet i da se jedan i drugi autentično izgrađuje vodio je istodobno u konfuziju i ekstremizam koji se izražavao čas kao vjerski fundamentalizam, čas kao agresivni nacionalizam.

U svezi s tim opisom problema iznijet ćemo u nekoliko točaka bitne stavove Katoličkog učiteljstva o vrednovanju nacionalnog identiteta. Mislim da je u pokoncilskom crkvenom učenju dan najveći prinos rješenju nacionalnog pitanja u traganju za novim svjetskim poretkom. U tom smislu crkveni socijalni nauk ima kapitalnu vrijednost za ovaj trenutak svijeta. O nacionalnim vrijednostima govori u svezi s čovjekom i njegovim dostojanstvom.

b) Čovjeka potpunije shvaćamo preko kulture i nacije

Crkva se doista pojavljuje kao »ekspert humanosti« kako se izrazio Pavao VI. u UN 1965., jer sudjeluje u cjelokupnoj sudbini čovjeka i čovječanstva. Religiozna bi poruka Crkve ostala nerazumljiva kad se Crkva ne bi našla s mišlju i djelatnošću u različitim povijesnim kretanjima naroda u kojima je povijesno nazočna. Odnos između kršćanske vjere i teologije sa stasanjem naroda i izgrađivanjem ljudskih društava, na određen je način odnos stalne napetosti. Kao i danas, to se na svoj način očitovalo u svim značajnim trenucima povijesti kršćan-

---

¹⁴ T. Šagi-Bunić, Vjekoslav Bajsić, Živko Kustić, Marko Oršolić, Luka Markešić, V. Grmič itd. Usp. o tome već navedenu literaturu u bilj. I i osobito: T. ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, KS Zagreb, str 101; Ž. KUSTIĆ, *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*, izd. GLAS KONCILA, Zagreb, 1976.

stva. »Povijest socijalne tradicije kršćanstva pokazuje dva plana: onaj života i onaj misli, teorijski i praktičan; društveni život kršćana i Crkve i socijalnu teologiju koja interpretira taj život.«¹⁵

Počevši od pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* Crkva izrijekom izražava spremnost da sudjeluje u radosti, nadi, žalosti i tjeskobi ljudi našega vremena, osobito siromašnih... (usp. GS 1). Čovjek je njezin put (RH 14; GS 24). Taj središnji adresat svega crkvenog djelovanja vodi Crkvu u traganje za punom spoznajom stvarnoga čovjeka, u njegovim stvarnim životnim okolnostima. Papa Ivan Pavao II. tu misao razvija u čitavom svojem učenju i u gotovo svim svojim nastupima. To je pregnantno izrazio u enciklici *Centesimus annus*: »Čovjeka shvaćamo iscrpnije ako ga smjestimo u sferu kulture preko jezika, povijesti i stavova što ih zauzima pred temeljnim događajima egzistencije, kao rođenjem, ljubavi, radom, smrti.«¹⁶ A još je jasnije to izrekao u početku svojega pontifikata u svojoj rodnoj Poljskoj: »Ako je pravedno razumijevati povijest nacije preko čovjeka, svakog čovjeka dotične nacije, onda nije moguće razumjeti čovjeka izvan zajednice koja se zove nacija. Prirodno je da ona ne bude jedina zajednica, pa ipak je posebna zajednica, možda najintimnije povezana s obitelji koja je najvažnija za duhovnu povijest čovjeka.«¹⁷ Posebnost kulture temelj je i posebnosti identiteta jednoga naroda. Govoreći u UN 2. lipnja 1980. evocirao je i borbu svojega poljskog naroda za afirmaciju vlastitog suvereniteta. Ovako je to obrazložio: »To što ovdje govorim o pravu naroda na temelju njegove kulture... nije jeka nikakvog 'nacionalizma', nego se radi uvijek o stalnom elementu ljudskog iskustva i o humanističkim vidicima razvitka čovjeka...«¹⁸ Priznavanje kulturnog, povezano često i s priznavanjem nacionalnog identiteta, za Crkvu je važno i u smislu evangelizacije koja je neodvojiva od inkulturacije; upravo je ovisna o pravilnom vrednovanju svih kultura i njihova prožimanja. To ne znači priklon nacionalizmima nego uspostavi sveopćeg zajedništva među ljudima, jer je Crkva u Kristu znak i oruđe jedinstva cijelog ljudskoga roda (usp. LG 1). Ako se kultura uzme općenito, označuje, kako uči Koncil, »sve ono čime čovjek izgrađuje i razvija mnogostruke svoje duševne i tjelesne darove te nastoji da spoznajom i radom sebi podvrgne svijet; ... tijekom vremena izražava, saopćuje i čuva u svojim djelima velika duhovna iskustva i težnje da služe napretku mnogih, dapače i cije-

¹⁵ Alfredo LUCIANI, *Catechismo sociale cristiano*, Ed. ARNALDO MONDADORI, Milano, 1992., str. 23.

¹⁶ CENTESIMUS ANNUS, 24, KS-Dok., Zagreb, 1991.

¹⁷ Iz homilije na Trgu pobjede u Varšavi, 2. VI 1979. – prema Gl. K.

¹⁸ Navod kod Ivan FUČEK, *Znakovi vremena u današnjoj Europi u OBNOVLJENI ŽIVOT*, br. 3-4/1993. bilj. 22. str. 268.

log čovječanstva« (GS 53). Civilizacije i kulture zato posjeduju određenu autonomiju, pa je iskren dijalog među njima kao i među osobama, zapravo, izvor bratstva¹⁹. Spomenimo rečenicu koju je Ivan Pavao II. izrekao u svojem govoru slovenskom predsjedniku Milanu Kučanu za vrijeme audijencije: »Nacionalni identiteti su sami po sebi veliko bogatstvo, možda još i više u svijetu kakav je naš, u svijetu koji je zbog veće međusobne blizine naroda, potaknut na sve tješnju suradnju«, ali je ujedno i upozorio: »da se ne bi ponavljale pogreške koje su u prošlosti bolno opterećivale europsku i svjetsku povijest, potrebno je snažno naglasiti da čovjek, sa svojim neotudivim dostojanstvom, ostaje ispred nacionalnih interesa i da nad posebnim tradicijama pojedinačnih ljudskih zajednica stoji zajednica čovječanstva koju treba graditi u pravednosti, solidarnosti i miru«.

c) *Pravo naroda na samoodređenje*

Potpun se identitet jednog naroda može razvijati samo ako se slobodno mogu razvijati njegove kulturne i druge posebnosti. Traži se, dakle, i određen subjektivitet unutar obitelji drugih naroda. Poslijekoncilaska Crkva jako dobro uočava važnost borbe pojedinih naroda za svoj subjektivitet, ali uvijek tu borbu, njezinu metodu stavlja u etičku podložnost dostojanstvu svakog pojedinog čovjeka. Navještanje oslobođenja Crkva drži sastavnicom evangelizacije. »Dužnost je Crkve...«, uči Pavao VI., »da milijunima ljudskih bića od kojih su mnogi njezina djeca navijesti oslobođenje; ona mora pomoći da do tog oslobođenja dođe, mora za nj svjedočiti i poraditi na tome da ono bude potpuno.«²⁰ Crkva je zato dosljedno na strani zaštite i obrane nacionalnih prava i malih naroda i daje podršku njihovoj političkoj borbi za vlastiti suverenitet. Najjasniji je u tom smislu tekst 3. sinode biskupa o *pravdi u svijetu* koji glasi: »Želimo ponovno ustvrditi da svaki narod ima pravo na *vlastiti identitet*. No, u isti mah otkrivamo također s većom jasnoćom kako je nemoguće obraniti se protiv modernizacije koja narodima oduzima njihovu osebnost, pozivajući se pritom jedino na posvećene povijesne običaje i časne oblike življenja. Naprotiv, *jedino prihvaćanjem modernog*, na taj način da ga stavimo u *službu nacije*, ljudi će moći stvoriti kulturu koja će biti njihova vlastita i prava baština, poput nekog društvenog pamćenja, koje će moći biti stvaralačko u oblikovanju nacionalne osobnosti pojedinih naroda.«²¹ U tom istom dokumentu daju se i dosta precizna načela kako da se u uvjetima suvremenog svijeta ostvari samosvojni razvitak svakog naroda. Evo tih načela: »a) Da narodi

¹⁹ PAVAO VI., *Populorum progressio* br. 73 – Dok. 1, KS – Zagreb, 1967.

²⁰ PAVAO VI., *Evangelili nuntiandi*, 30, KS–Dok. 50, Zagreb, 1976.

²¹ III. SINODA BISKUPA, *Pravda u svijetu*, KS–Dok. 35, Zagreb, 1972. str. 40.

ne budu sprečavani da se razvijaju prema svojim vlastitim kulturnim značajkama; b) Da u uzajamnoj suradnji svaki narod mogne biti sam svoj glavni tvorac vlastitog ekonomskog i društvenog napretka; c) Da svaki narod može sudjelovati, kao aktivan i odgovoran član ljudskog društva u ostvarivanju općeg dobra, s istim pravima kao i drugi narodi.«²²

d) Pitanje državnosti

Iz crkvenog socijalnog nauka koji poštuje autonomiju zemaljskih stvarnosti, pa ni iz izjava novijih papa nije moguće izvući jasnu odrednicu kakva država glede prava naroda – nacionalna, građanska, federativna...? - pogotovo se ne može tvrditi da bi nacionalna država bila *conditio sine qua non* potpunog identiteta jednog naroda, ali se nipošto *taj najteži oblik svih nacionalnih pitanja* ne minimalizira. Vidljivo je to iz već navedenih načela. Ako neki narod drukčije ne bi mogao postići svoju punu slobodu razvitka, onda je samostalna i nacionalna država za njega bitno rješenje. Prema tom kriteriju prosuđuje se i model države. U tome nam mogu poslužiti i dosta izričite izjave Svetog Oca, izrečene za vrijeme posjeta u Zagrebu:

»Svaki narod ima pravo na opstanak. Imao sam prilike o tome govoriti prošle godine u Tallinu, za vrijeme mojega posjeta Baltičkim zemljama, naglasivši da su 'prava ljudske osobe i prava naroda temelji ljudske, kršćanske, demokratske i europske civilizacije' (L'Osservatore Romano, 12. rujna 1993. str. 1). Svaki narod ima pravo na političko priznanje. Nisu u prošlosti nedostajala povijesna iskustva raznih europskih naroda ujedinjenih u federalne države, kao što je to bila i Republika Jugoslavija: nakon Drugog svjetskog rata, ona je bila uređena kao federacija južnih Slavena.

Svojestvo je naravi federacije da se pojedini narodi slobodno ujedinjuju u jednu državu. Ipak, svaki od njih, u određenim okolnostima i pod određenim uvjetima, može izaći i organizirati se kao samostalna država. To se dogodilo i 1989. u bivšoj Jugoslavenskoj federaciji. Svaka od republika koje su nastale kao plod tog procesa, ima pravo na vlastitu suverenost, koja joj ne može biti zanijekana od međunarodnog poretka...«²³ To pravo je Sveti Otac često isticao u svojim izjavama govoreći o ratu u BiH koji je, u skladu s tim, jasno označio kao agresorski, u kojem postoji i »agresor i žrtva«, kako je izjavio 9. siječnja 1995., govoreći diplomatskom zboru.²⁴

²² ISTO, str. 55.

²³ IVAN PAVAO II. – na odlasku iz Zagreba 11. rujna 1994. – Izd. KS – Dok. 100, Zagreb, 1994. str. 37.

²⁴ "Tamo postoje agresori i žrtve. Međunarodno pravo i humanitarno pravo je prekršeno. Sve to nameće odlučnu i stvarnu reakciju zajednice država. Neka nikad pravo ne sankcionira rezultate

e) Prosudba nacionalizma

U svjetlu tih načela prosuđuju se i pojave nacionalizma, *opravdanog* ili neopravdanog. Ne šteti se ni oštrina izraza protiv ekstremnog, agresivnog i okorjelog, primitivnog²⁵ nacionalizma. Evo što nekoliko tekstova koji mogu poslužiti u prosudbi nacionalizma izriču: »*Odgovorni nacionalizam* daje tim (nerazvijenim – op. BZŠ) narodima potreban elan da dosegnu svoj vlastiti identitet, kako bi se mogli suočiti s nejednakim odnosima u sadašnjoj planetarnoj igri. Samo od takvog temeljnog samoodređenja mogu proisteći naponi za integraciju novih političkih cjelina koje će biti sposobne da prokrče put njihovu punom razvitku.«²⁶ Nepriznavanje prava narodima vodi u ratove. Koncil je, govoreći »da moramo svim silama pripremati trenutak u kojem će, uz pristanak narodâ, biti moguće potpuno zabraniti svaki rat«, upozorio na odbacivanje »*nacionalnog egoizma i težnje za gospodstvom nad drugim nacijama*« (GS 82). Svaka briga za vlastitu naciju, svaki rad za vlastitu domovinu mora se prosuđivati kroz kršćansku ljubav koja potiče ljude »da svoj um i srce rašire preko granica vlastite zemlje...« i da »njeguju duboko poštovanje prema čitavom čovječanstvu koje korača prema svojem sve većem jedinstvu uz tolike teškoće« (GS 82).

Nacionalizam se u autentičnom kršćanstvu relativizira kršćanskim univerzalizmom, tj. ljubavlju prema svakom čovjeku. Zato se on uvijek mora kritički prosuđivati, čistiti od uskogrudnosti i ekstremizma, i zbog pravog zajedničkog narodnog dobra. Pogotovo si mali narodi sebi ne mogu dopustiti uskogrudnost. »*Nacionalizam izolira narode*«, kaže Pavao VI., »radeći protiv njihova pravog dobra, i bio bi osobito opasan ondje gdje krhkost nacionalnih ekonomika zahtijeva objedinjavanje napora, financijskih sredstava i znanja da bi se ostvarili programi razvoja i povećala trgovinska i kulturna razmjena« (PP 62).

f) Nacionalni i katolički identitet

Bolan i krvav raspad povijesnom nepravdom stvorenih višenacionalnih država sve više aktualizira i problem teritorijalne rasprostranjenosti religija. Iako vjere po svojem nutarnjem smislu nisu vezane uz teritorij nego uz ljude, ipak se i teritorijalni oblik sve više očituje. Iako je istina da ratovi što se u tom sklopu vode nisu vjerski, nisu sukob religija, ipak je u njima odjek povijesnih ostataka religij-

---

do kojih se došlo jedino uporabom sile! Bio bi to poraz civilizacije i fatalni primjer za ostale regije svijeta!" (prema NOVI LIST, 10. siječnja 1995., str. 2).

²⁵ Te je izraze upotrijebio Ivan Pavao II. u govoru Diplomatskom zboru u Vatikanu 15. siječnja 1994. (Prema riječima Silvija TOMAŠEVIĆA u Slobodnoj Dalmaciji, 18. siječnja 1994., str. 22).

²⁶ III. SINODA BISKUPA, str. 40.

skih sukoba. Zato mi se čini jednom od najvažnijih tema *razlikovanje vjerskog i nacionalnog identiteta*. Za katoličko razmišljanje to proizlazi iz jasnog shvaćanja autonomije »ovozemnih stvarnosti« po kojoj »stvorene stvari pa i sama društva« funkcioniraju po vlastitoj zakonitosti i vrijednostima »koje čovjek mora pomalo otkrivati, primjenjivati i sređivati...« (GS 36). Među »ovozemne stvarnosti« se ubraja nacija. Prema tome, u sadašnjem traganju za jakim osjećajem nacionalnog identiteta treba naglasiti razliku nacionalnog od vjerskog. Time se nipošto ne umanjuje vrijednost vjerskog. Nikakav opći humanizam koji bi stvarao društveni etički konsensus po načelu »etiam si Deus non daretur« ne može biti dostatan u oblikovanju nacionalnog ili društvenog identiteta. Čini se zato vrlo potrebnim staviti u novo promišljanje problem nacionalnog/društvenog i vjerskog identiteta, njihova suodnosa u društvu koje se mijenja; nazočnost raspoznatljivog vjerskog elementa u oblikovanju identiteta pluralnog društva i utjecaj pluralnosti društvenog identiteta na osjećaj pripadanja određenoj vjerskoj zajednici, odnosno na oblikovanje vjerničkog identiteta – koliko to zahtijeva prilagodbe na razini institucija. To se promišljanje mora odvijati i teološki i sociološki.²⁷

Za nas u Hrvatskoj to pitanje ima osobitu težinu. Je li istina da hrvatski etnicitet bitno ovisi o rimokatoličanstvu, postoji li i u čemu se sastoji *hrvatski rimokatolicizam*?²⁸ Bilo bi za teologa važno ispitati što danas sadrži katolički identitet (identitet katolika); koje su njegove sastavnice – eklesiološke, kulturne, a za sociologa istražiti *pučko katoličanstvo*²⁹, da bi se moglo vidjeti koliko je ono, kao dio etničkog supstrata hrvatskog naroda, aktivan čimbenik u profiliranju nacionalnoga identiteta unutar pluralnoga, multikulturnoga svijeta i modernoga civilnog društva. Sadašnji govor o Hrvatskoj kao *katoličkoj državi*, o Hrvatima kao *katoličkom narodu*, *katoličkoj tradiciji*, ako je više od obične kolokvijalne povijesne oznake, zahtijeva teološki i sociološki oprez. Kako to uskladiti s društvenom pluralnošću prema kojoj idemo nakon, kako se to obično kaže, jednoumlja? Za katolika u društvu, poslije koncilskog otvaranja Crkve pluralnom svijetu, vrlo je važna spoznaja o *pluralnom identitetu* koji se stalno izgrađuje u traganju za vriednosnim konsensusom u obliku zajedničkog dobra, vodeći računa o vjernosti svojem evanđeoskom izvoru. Kršćanstvo ni Crkva se ne mogu poistovjetiti s narodom, društvom ili državom, ali ako živi u *povijesti*, Crkva je u narodu, u ljudskom društvu, pa vrednote što ih ona goji utječu na oblikovanje društva po ljudskim osobama. Kršćanin je zato svjedok, nepodmitljiv i čvrst, onoga što Duh budi u Crkvi koja je "stup i uporište istine" (1 Tim 3,15), ali svojim vlastitim životom. Crkva nema nikakav *svoj* model društva koji bi suprotstavljala drugim

²⁷ Usp. B. Z. ŠAGI, *Društveni i vjerski identitet* u KANA 1/1995.

²⁸ Tvrdnju vrijednu kritične pažnje teologa iznosi o tome ZVONKO LEROTIĆ u DANASU 88/1994., str. 5-7).

²⁹ Vidi: B. Z. ŠAGI: *Izazovi otvorenih vrata*, KS, Zagreb, 1993., str. 190-196.

modelima. To znači da i nema nikakvu svoju političku opciju ili stranku. Nijedna stranka nema potpunu sigurnost istine, tj sigurnu spoznaju što je u koje vrijeme najbolje, zato se treba stalno uspostavljati mogući konsensus, a kršćanska poruka u tome ima inspirativnu i etičku ulogu. Mislim da je naš kardinal Franjo Kuharić to dosta jasno izrazio kad je u vrijeme posjeta Hrvatskoj bratskoj zajednici u Americi, u kolovozu prošle godine, rekao: »Katolička crkva u Hrvatskoj nema namjeru davati potporu ili služiti bilo kojoj stranci, već događaje i politiku procjenjuje sa stajališta kršćanskih vrijednosti«.

3. Pastoralni zaključak

U zaključku ovog prikaza dopustite mi da kao pastoralac koji se svakog dana nalazi u neposrednom kontaktu s narodom i vjerničkom zajednicom, upozorim na veliku odgovornost što je ima naše propovijedanje, naša kateheza, naši razgovori, naše duhovno vodstvo. Upravo u nama vjernici moraju imati »uporište istine« kako treba ljubiti svoj narod i sve ljude. Kako nas uči II. vatikanski koncil, »Crkva neprestano pročišćava i uzdiže moral naroda« (GS 58). Crkva potiče svoje članove da goje kreposti humanosti shvaćene po primjeru Kristovu. *Potrebna je mudrost razlučivanja*. Reče mi jedan radikalni, politički angažiran mladić da on, kad ljubi svoj narod, ljubi ga svim srcem, pa zato ne bira sredstva... Rekoh mu: treba ljubiti svim srcem, ali nikad protiv nekoga drugog... Ljubav i mržnja ne mogu zajedno. Boga ljubiti svim srcem znači ljubiti i bližnjega kao sebe samoga. Ljubiti svoj narod znači ljubiti i druge. Bogoljublje i čovjekoljublje glavna su os cijele kršćanske životne prakse. To znači ispuniti Gospodinovu zapovijed ljubavi. Rodoljublje pak je u ovo dvoje uključeno. Pravi pobožnik po primjeru Kristovu ljubi stvarnog čovjeka u svim njegovim životnim komponentama, jer zna da time časti samoga Boga. Kršćanin izgrađuje svoj nacionalni identitet, društvo i državu po evanđeoskoj širini srca. Sveti je Otac u svojoj homiliji na Hipodromu ovdje u Zagrebu to pregnantno izrazio govoreći o »Očenašu«: »'Očenaš' uistinu sadrži u srži određen nacrt društva koje ne samo da isključuje svako nasilje, nego se u svakom svojem obliku izgrađuje prema načelima bratske solidarnosti. Riječ je o društvu shvaćenom kao jedna velika obitelj u kojem se pojedinci i skupine osjećaju, bez ikakve diskriminacije, poštovani i voljeni«.³⁰ Taj nacrt nije sam po sebi politički model društva, ali je svjetlo kršćaninove savjesti kao aktivnog subjekta u izgradnji društva.

Kršćanin ima dvostruku pripadnost: naciji kao državi, društvu, i Crkvi kao narodu Božjem. Ima kao zemaljsko biće domovinu ovdje na zemlji, ima prema njoj svoje dužnosti, ali istodobno kao pripadnik naroda Božjeg, on nema domovi-

---

³⁰ IVAN PAVAO II. *Govori u Hrvatskoj* KS–Dok.100, Zagreb, 1994., str. 26.

ne nego čeka buduću. U tom iščekivanju nebeske domovine on u svakom čovjeku gleda dio te vječnosti, ljubi u njemu Gospodina koji je otišao pred nama, svi-ma nam pripravit i mjesto. Ljubav prema zemaljskoj obitelji, rodu, narodu, domo-vini na taj način zadobiva višu – svetu vrijednost, a oslobođena je idolatrijskog pretjerivanja.

Zusammenfassung

Im Referat »Kirche und nationale Frage. Religiöse und nationale Werte« stellt der Autor in Mittelpunkt der Erörterung die Problematik der religiösen und nationalen Werte in unserer Gesellschaft. Sie ist akut geworden infolge der gesellschaftlichen und politischen Veränderungen seit 1989. Verschiedene Spannungen markieren das Feld, in dem sich die plurale Identität des katholischen Christen in Kroatien ausbilden soll (Kultur und Nation, religiöse und nationale Identität, Staat-Nation-Kirche usw.), sowie die Rolle, die der kirchlichen Verkündigung dabei obliegt. Sie soll auch den nötigen Unterscheidungen dienen, die zwischen dem Patriotismus und Menschenliebe im Lichte der Gottesliebe zu treffen sind.